

INTERNATIONAL JOURNAL OF CREATIVE RESEARCH THOUGHTS (IJCRT)

An International Open Access, Peer-reviewed, Refereed Journal

માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકોની શિક્ષક અભિયોગ્યતા નો અભ્યાસ

સંશોધક : વિજયસિંહ આઈ, ચૌહાણ

સારાંશ

અભિયોગ્યતા એ આવડતો નો સમૂહ છે એવું કહી શકાય, પણ કોઈ એક ક્ષેત્રમાં મેળવેલી અભિયોગ્યતા એ વિશિષ્ટતા દર્શાવે છે, જેમકે શિક્ષક પોતે પોતાના ક્ષેત્રમાં કાર્ય તો કરે છે પણ પોતે શિક્ષણમાં કેટલા અંશે પોતાનું આપી શકે છે એ જાણવું ખૂબ જરૂરી બની જાય છે. શિક્ષકે પોતાના વિષયને રસપ્રદ તો બનાવવો જ જોઈએ પણ અન્ય વિષયમાં એ જરૂરી જ્ઞાન ધરાવે એ અપેક્ષિત છે શિક્ષક પોતે પોતાના વિદ્યાર્થીઓ માટે પ્રેરણા સ્ત્રોત હોય એ ખૂબ જરૂરી છે કેમકે વર્તમાન સમયમાં વિદ્યાર્થીઓ શિક્ષણથી વિમૂખ થતાં જાય છે. અહીં સંશોધકે માધ્યમિક શાળામાં કામ કરી રહી શિક્ષકો ઉપર સંશોધન કર્યું છે જેમાં તેમને શિક્ષકની પોતાના વિષયને અને વર્ગમાં થતી આંતરક્રિયા, વ્યવહાર, સામાન્ય જ્ઞાન, તકનીકનો ઉપયોગ, શૈક્ષણિક બાબતોને ધ્યાનમાં રાખી તેઓ કેવી અભિયોગ્યતા ધરાવે છે તે જાણવાના હેતુથી સંશોધકે માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકો ઉપર સંશોધન કર્યું છે

યાવીરૂપ શબ્દો

માધ્યમિક શાળા, અભિયોગ્યતા, શિક્ષક અભિયોગ્યતા

પ્રસ્તાવના

હાલના સમયની વાત કરીએ તો સમગ્ર ગુજરાત રાજ્યમાં શિક્ષણમાં ગુણાત્મક વિકાસને અગ્રતા આપવામાં આવી રહી છે. શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં ગુણવત્તા યુક્ત શિક્ષણ આપવાની સ્પર્ધા ઊભી થઈ છે. વિદ્યાર્થીઓને માત્ર પુસ્તકનું જ્ઞાન આપવા કરતા તેમને કેળવવાનું અને પ્રેરવાનું કાર્ય વધારે મહત્વનું છે અને આ માટે શિક્ષકો એ કેળવવાનું જરૂરી છે. શિક્ષણનું કાર્ય કરનાર શિક્ષક પોતે માત્ર એક વ્યવસાયના રૂપે પોતાની ફરજ બજાવતો હોય ત્યારે તેની પોતાની વ્યવસાય પ્રત્યેની અભિયોગ્યતા તેના કાર્યક્ષેત્ર ઉપર ખૂબ જ ઊંડી અસર કરે છે. શિક્ષણના પવિત્ર વ્યવસાયમાં જોડાયેલ વ્યક્તિ પોતાના ક્ષેત્રમાં પૂરતું જ્ઞાન એટલે કે વિષયને અને વિદ્યાર્થીઓને ન્યાય આપી શકે તેટલી આવડત ધરાવતો હોવો જોઈએ. હાલના સમયની વાત કરીએ તો વર્ગમાં આવતો વિદ્યાર્થી એ માત્ર કોરી સ્વેટ નથી હોતો, તે કંઈક ને કંઈક સાથે લઈને આવે છે અને તેની જીજ્ઞાસાઓને સંતોષવી એ ખૂબ જ જરૂરી છે. વિદ્યાર્થીઓને સક્રિય રાખવા માટે તેમને સતત રોજ નિતનવું પીરસવું એ જીવંત શિક્ષણ છે અને આ માટે શિક્ષકે પોતે જ આવડત કેળવી જોઈએ. શિક્ષક પોતે શિક્ષણમાં થતા સંશોધનો, લેખો, પ્રવચનો, યોજનાઓને આધારે સતત સક્રિય રહે એ ખૂબ જરૂરી છે. શિક્ષક પોતે અભ્યાસ હોય તો તે દરેક વખતે પોતાના વિષયવસ્તુને નવી રીતે શીખવવાનો પ્રયત્ન કરે છે અને વિદ્યાર્થીઓને સતત તેમાં જોડી રાખે છે

શિક્ષકે પોતાના વ્યવસાયમાં મહારત કેળવવી ખૂબ જરૂરી છે. માત્ર પોતાના વિષયમાં જ નહીં પણ પોતાના વિષયની સાથે જોડાયેલા અન્ય વિષયોમાં પણ રસ દાખવવો જોઈએ NEP 2020 માં બહુવિધાશાખાકીય અભિગમની વાત કરવામાં આવી છે, જે સૂચવે છે કે એક કરતાં વધારે વિષયમાં આવડત ધરાવવી જરૂરી છે. શિક્ષકોની અભિયોગ્યતા જાણવા અને તેમાં સુધારા લાવવા માટે સંશોધનો થતા રહે છે અને તેના આધારે તેમને મદદ થાય તેવા સાહિત્યનો વિકાસ પણ થાય છે તો પણ શિક્ષકે પોતે પોતાના વ્યવસાયમાં અભિયોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવી ખૂબ જરૂરી છે

હેતુઓ

1. માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકોની શિક્ષક અભિયોગ્યતાનો જાતિના સંદર્ભમાં અભ્યાસ કરવો.
2. માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકોની શિક્ષક અભિયોગ્યતાનો શાળાના પ્રકારના સંદર્ભમાં અભ્યાસ કરવો.

ઉત્કલ્પનાઓ

- H₀₁ માધ્યમિક શાળાઓના પુરુષ શિક્ષકો અને સ્ત્રી શિક્ષિકાઓના શિક્ષક અભિયોગ્યતા અંગેના સરાસરી પ્રાપ્તિ વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.
- H₀₂ માધ્યમિક શાળાઓના અનુદાનિત શાળાઓ અને સરકારી શાળાઓ ના શિક્ષકોના શિક્ષક અભિયોગ્યતા અંગેના સરાસરી પ્રાપ્તિ વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.
- H₀₃ માધ્યમિક શાળાઓના અનુદાનિત શાળાઓ અને સ્વનિર્ભર શાળાઓના શિક્ષક અભિયોગ્યતા અંગેના સરાસરી પ્રાપ્તિ વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.
- H₀₄ માધ્યમિક શાળાઓના સરકારી શાળાઓ અને અનુદાનિત શાળાઓના પ્રશિક્ષણાર્થીઓના શિક્ષક અભિયોગ્યતા અંગેના સરાસરી પ્રાપ્તિ વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

અભ્યાસના ચલ

પ્રસ્તુત અભ્યાસના ચલ નીચે મુજબ છે.

સ્વતંત્ર ચલ

1. જાતિ	:	૧. સ્ત્રી શિક્ષિકાઓ	૨. પુરુષ શિક્ષકો
2 કોલેજનો પ્રકાર:		૧. સરકારી	૨. અનુદાનિત
૩. સ્વનિર્ભર		૩. સ્વનિર્ભર	
પરતંત્ર ચલ	:	શિક્ષક અભિયોગ્યતા	

અભ્યાસની મર્યાદાઓ

1. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં રાજુલા અને જાફરાબાદ તાલુકાની ગુજરાતી માધ્યમની શાળાઓ સિવાય અન્ય શાળાઓનો સમાવેશ કરેલ નથી.
2. પ્રસ્તુત અભ્યાસ વર્ષ 2025 - 26 પૂરતો મર્યાદિત છે.

અભ્યાસનું વ્યાપવિશ્વ અને નિદર્શ

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં રાજુલા અને જાફરાબાદ તાલુકાની માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકોને વ્યાપ વિશ્વ તરીકે લેવામાં આવ્યા હતા. જે પૈકી ઝૂમખા નમુના પદ્ધતિથી સૌ શિક્ષકોને નિદર્શમાં પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા, જેમાં 63 પુરુષ શિક્ષકો અને 37 સ્ત્રી શિક્ષિકાઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

ઉપકરણ

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં શિક્ષકોની શિક્ષક અભિયોગ્યતા જાણવા 50 પ્રશ્નોની શિક્ષક અભિયોગ્યતા કસોટી બનાવવામાં આવી હતી. જેમાં સામાન્ય જ્ઞાન, વર્ગ વ્યવહાર, શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાન, શૈક્ષણિક ફિલસૂફી, તાર્કિક જેવા વિષયોને લગતા વૈકલ્પિક પ્રશ્નોનો સમાવેશ કર્યો હતો.

માહિતી એકત્રીકરણ

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં માહિતી એકત્રીકરણ કરવા માધ્યમિક શાળાના શિક્ષકો પાસેથી શિક્ષક અભિયોગ્યતા કસોટીના આધારે પ્રતિયાર મેળવ્યા હતા. આ માટે અભ્યાસકે શાળાની રૂબરૂ મુલાકાત લઈ તેમની પાસે શિક્ષક અભિયોગ્યતા કસોટી ભરાવી માહિતી એકત્રીકરણ કરવામાં આવ્યું હતું.

માહિતીનું વિશ્લેષણ

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં ઉત્કલ્પનાઓને આધારે માહિતી એકત્રીત કરી પૃથક્કરણ કરવામાં આવ્યું હતું જે નીચે મુજબ છે.

Ho1

જાતિ	કુલ સંખ્યા (N)	મધ્યક Mean	પ્રમાણ વિચલન SD ²	Mean diff.	SED	't'-value	અસ્વીકાર/ અસ્વીકાર થતો નથી
પુરુષ શિક્ષકો	63	34.50	23.67	3.47	1.23	2.82	અસ્વીકાર
સ્ત્રી શિક્ષિકાઓ	37	31.03	42.25				

df= N 100-2 = 98 માટે,

0.05 કક્ષાએ ક્રાંતિક ગુણોત્તરનું સારણી મૂલ્ય 1.98

0.01 કક્ષાએ ક્રાંતિક ગુણોત્તરનું સારણી મૂલ્ય 2.63

Ho2

શાળાનો પ્રકાર	કુલ સંખ્યા (N)	મધ્યક Mean	પ્રમાણ વિચલન SD ²	Mean diff.	SED	't'-value	અસ્વીકાર/ અસ્વીકાર થતો નથી
સરકારી	31	36.35	13.24	1.99	0.91	1.98	અસ્વીકાર થતો નથી
અનુદાનિત	44	34.36	17.54				

df= N 75-2 = 73 માટે,

0.05 કક્ષાએ ક્રાંતિક ગુણોત્તરનું સારણી મૂલ્ય 2.00

0.01 કક્ષાએ ક્રાંતિક ગુણોત્તરનું સારણી મૂલ્ય 2.65

Ho3

શાળાનો પ્રકાર	કુલ સંખ્યા (N)	મધ્યક Mean	પ્રમાણ વિચલન SD ²	Mean diff.	SED	't'-value	અસ્વીકાર/ અસ્વીકાર થતો નથી
અનુદાનિત	44	34.36	17.59	5.20	1.36	3.82	અસ્વીકાર
સ્વનિર્ભર	25	29.16	36.47				

df= N 69-2 = 67 માટે,

0.05 કક્ષાએ ક્રાંતિક ગુણોત્તરનું સારણી મૂલ્ય 2.00

0.01 કક્ષાએ ક્રાંતિક ગુણોત્તરનું સારણી મૂલ્ય 2.65

Ho4

શાળાનો પ્રકાર	કુલ સંખ્યા (N)	મધ્યક Mean	પ્રમાણ વિચલન SD ²	Mean diff.	SED	't'-value	અસ્વીકાર/ અસ્વીકાર થતો નથી
સરકારી	31	36.35	13.24	7.19	1.37	5.24	અસ્વીકાર
સ્વનિર્ભર	25	29.16	36.47				

df= N 56-2 = 54 માટે,

0.05 કક્ષાએ ક્રાંતિક ગુણોત્તરનું સારણી મૂલ્ય 2.01

0.01 કક્ષાએ ક્રાંતિક ગુણોત્તરનું સારણી મૂલ્ય 2.68

તારણો

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં નીચે મુજબના તારણો જોવા મળ્યા હતા.

1. માધ્યમિક શાળાઓના પુરુષ શિક્ષકોની શિક્ષક અભિયોગ્યતા સ્ત્રી શિક્ષિકાઓની શિક્ષક અભિયોગ્યતા કરતા યદિયાતી છે.
2. માધ્યમિક શાળાઓના સરકારી અને અનુદાનિત શાળાઓના શિક્ષકોની શિક્ષક અભિયોગ્યતા સમાન જોવા મળી હતી.
3. માધ્યમિક શાળાઓના સ્વનિર્ભર શાળાઓના શિક્ષકોની શિક્ષક અભિયોગ્યતા અનુદાનિત શાળાઓના શિક્ષકોની શિક્ષક અભિયોગ્યતા કરતા ઉતરતી જોવા મળી હતી.
4. માધ્યમિક શાળાઓના સરકારી શાળાઓના શિક્ષકોની શિક્ષક અભિયોગ્યતા સ્વનિર્ભર શાળાઓના શિક્ષકોની શિક્ષક અભિયોગ્યતા કરતા યદિયાતી છે.

સમારોપ

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં રાજીવા અને જાફરાબાદ તાલુકાની શાળાઓના શિક્ષકો ઉપર સંશોધન કરવામાં આવ્યું હતું. તારણો ઉપરથી જોવા મળે છે કે પુરુષ શિક્ષકોની શિક્ષક અભિયોગ્યતા સ્ત્રી શિક્ષિકાઓની શિક્ષક અભિયોગ્યતા કરતા યઢીયાતી જોવા મળે છે. તેવી રીતે સ્વનિર્ભર શાળાઓના શિક્ષકોની શિક્ષક અભિયોગ્યતા સરકારી અને સ્વનિર્ભર શાળાઓના શિક્ષકોની શિક્ષક અભિયોગ્યતા કરતા ઉતરતી જોવા મળે છે. સ્વનિર્ભર શાળાઓના શિક્ષકોની શિક્ષક અભિયોગ્યતા વધારવા માટે સંયાલકો એ વર્કશોપ, સેમિનારનું આયોજન કરી શકાય.

સંદર્ભસૂચિ

1. જોષી, જયના અને અન્ય (2020), રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ 2020 (ગુજરાતી અનુવાદ) ગાંધીનગર, ભારતીય શિક્ષક પ્રશિક્ષણ સંસ્થાન
2. દરજી, ડાહ્યાભાઈ (1997) શૈક્ષણિક માપન અને મૂલ્યાંકનની પ્રવિધિઓ (પ્રથમ આવૃત્તિ) અમદાવાદ, યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ
3. પટેલ, આર. એસ. (2009) શૈક્ષણિક સંશોધન માટે આંકડાશાસ્ત્રીય પદ્ધતિઓ (દ્વિતીય આવૃત્તિ) અમદાવાદ, જય પબ્લિકેશન
4. _____ (2009) આંકડાશાસ્ત્રીય સારણીઓ (પ્રથમ આવૃત્તિ) અમદાવાદ, જય પબ્લિકેશન
5. રાવલ, નટુભાઈ (2005) વિકસતા ભારતમાં શિક્ષક અને શિક્ષણ, અમદાવાદ ડૉ. બાબા સાહેબ આંબેડકર ઓપન
6. યુનિવર્સિટી
7. શુક્લ, એસ. એસ. (2020) સંશોધન - પરિચય અને પદ્ધતિશાસ્ત્ર (દ્વિતીય આવૃત્તિ) અમદાવાદ, ક્ષિતિ પબ્લિકેશન
8. _____ (2022) શિક્ષણ અને મનોવિજ્ઞાન (દ્વિતીય આવૃત્તિ) અમદાવાદ, રીશીત પબ્લિકેશન
9. _____ (2025) સંશોધનમાં એક્સલ (તૃતીય આવૃત્તિ) અમદાવાદ, રીશીત પબ્લિકેશન
10. કુમાર, અનિલ (2008) શિક્ષા મેં માપન મૂલ્યાંકન ંવં નિર્દેશન (પ્રથમ સંસ્કરણ) નई દિલ્લી, રજત પ્રકાશન

